

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT
OŚRODEK INFORMACJI

629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04
693 - 58 - 95, 625 - 76 - 23

UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT.24
00 - 503 W A R S Z A W A
TELEFAX 629 - 40 - 89

INTERNET

<http://www.cbos.pl>

E-mail: sekretariat@cbos.pl

BS/56/2000

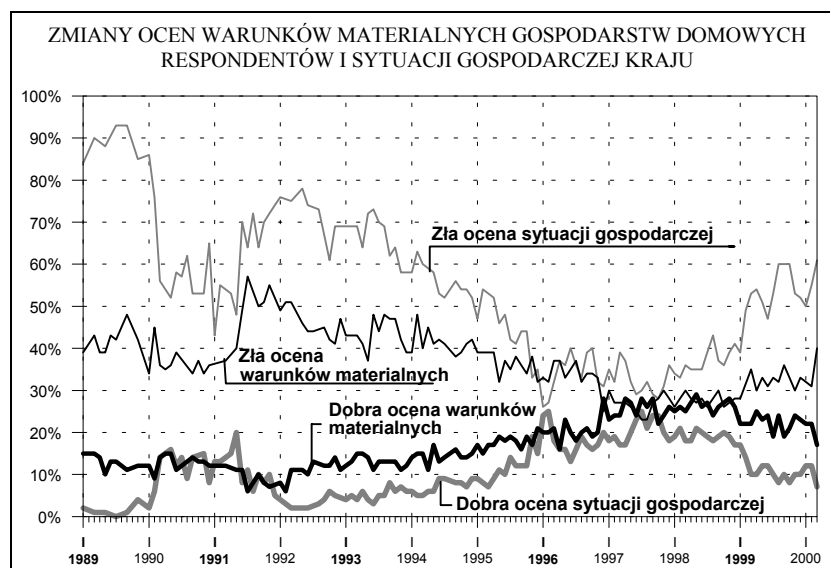
KONDYCJA MATERIALNA POLAKÓW

KOMUNIKAT Z BADAŃ

WARSZAWA, KWIECIEŃ 2000

PRZEDRUK MATERIAŁÓW CBOS W CAŁOŚCI LUB W CZĘŚCI ORAZ WYKORZYSTANIE DANYCH EMPIRYCZNYCH
JEST DOZWOLONE WYŁĄCZNIE Z PODANIEM ŹRÓDŁA

- ◆ W marcu oceny warunków materialnych gospodarstw domowych respondentów oraz sytuacji gospodarczej kraju osiągnęły wyjątkowo niski poziom, nienotowany od połowy lat dziewięćdziesiątych.

- ◆ W sondażu marcowym ankietowani zadeklarowali miesięczny dochód w wysokości średnio 517 zł na członka rodziny. Jest on wyjątkowo niski - niższy niż w pierwszych dwóch miesiącach bieżącego roku, a także znacznie niższy niż w drugiej połowie roku '99.
- ◆ Prawie trzy czwarte Polaków posiadających osobiste dochody (71%) uważa, że są one poniżej średniej krajowej. Mniej więcej tyle samo badanych (74%) deklaruje, iż nie jest w stanie nic zaoszczędzić ze swoich miesięcznych przychodów.
- ◆ Wśród osób, które mają osobiste dochody, co jedenasta (9%) zalicza siebie do ludzi skrajnie biednych. Kolejne 15% badanych niewiele lepiej postrzega swoją pozycję. Można więc uznać, że dla jednej czwartej Polaków ich osobiste dochody utrzymują się na poziomie dochodów ludzi biednych. Tylko co dziewiąty respondent (11%) sytuuje swoje dochody w drugiej połowie skali, bliższej krańcowi oznaczającemu dochody ludzi bogatych.
- ◆ Ponad połowa Polaków (55%) sądzi, że finansowo wiedzie im się tak samo jak większości ludzi w najbliższym sąsiedztwie. Poczucie upośledzenia w stosunku do otoczenia deklaruje co czwarty badany (24%), a 12% uważa się za finansowo uprzywilejowanych.
- ◆ Co drugi respondent (50%) ma poczucie awansu finansowego w stosunku do swoich rodziców. Do degradacji finansowej przyznaje się ponad jedna czwarta badanych (27%), natomiast co szósty (17%) uważa, że jego sytuacja finansowa jest taka sama jak rodziców.

Wyniki marcowego sondażu¹ zasygnalizowały narastanie symptomów załamania się nastrojów społecznych w Polsce². W stosunku do lutego pogorszyły się opinie prawie o wszystkich dziedzinach życia uwzględnianych w naszych comiesięcznych badaniach. Odnosi się to przede wszystkim do warunków materialnych gospodarstw domowych respondentów, rozwoju sytuacji w Polsce, a także do sytuacji gospodarczej kraju. Oceny dotyczące tych dziedzin osiągnęły w marcu tak niski poziom, jakiego w zasadzie nie rejestrowaliśmy od połowy lat dziewięćdziesiątych.

Sytuacja ta skłoniła nas do analizy zmian odnotowanych w całym okresie przekształceń ustrojowych, poczynszy od roku '89, oraz do bardziej kompleksowego opracowania innych danych dotyczących kondycji materialnej Polaków. Uwzględniliśmy jej obiektywny wymiar (mierzony średnią dochodów przypadających na członka rodziny) i przemiany, jakie nastąpiły w ostatnim roku, oraz wymiar bardziej subiektywny, tzn. różnorodne opinie ankietowanych na temat osobistej sytuacji finansowej i jej zmian zarówno w ostatnich latach, jak i w ciągu ponad dziesięciu lat transformacji.

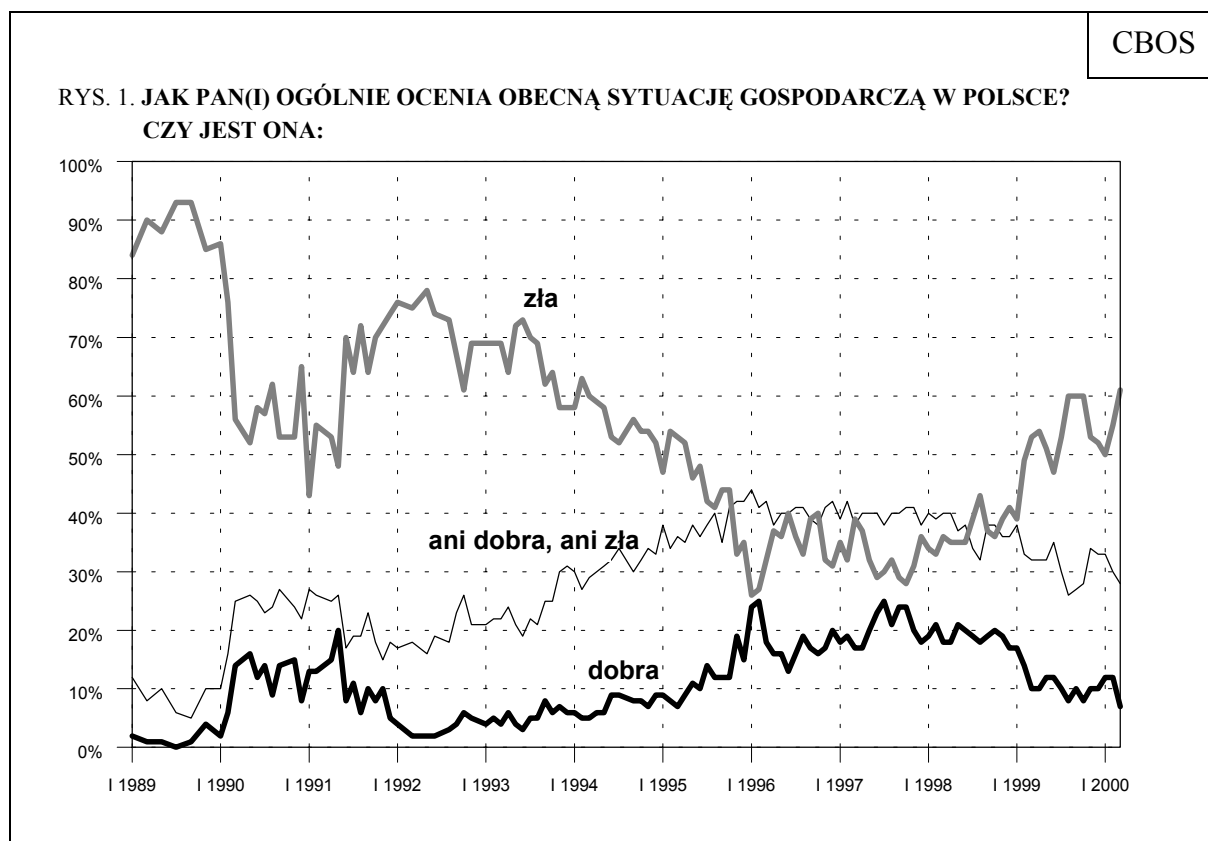
---

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (118) - sfinansowane częściowo w ramach międzynarodowego projektu badawczego „Konsolidacja demokracji w Europie Środkowo-Wschodniej” przez Fundację Współpracy Polsko-Niemieckiej - przeprowadzono w dniach 1-8 marca 2000 roku na 1369-osobowej reprezentatywnej próbie losowo-adresowej dorosłych mieszkańców Polski. Omawiane pytania pochodzą z międzynarodowej części badania.

² Zob. komunikat CBOS „Nastroje społeczne w marcu”, marzec 2000 (oprac. Bogna Wciórka).

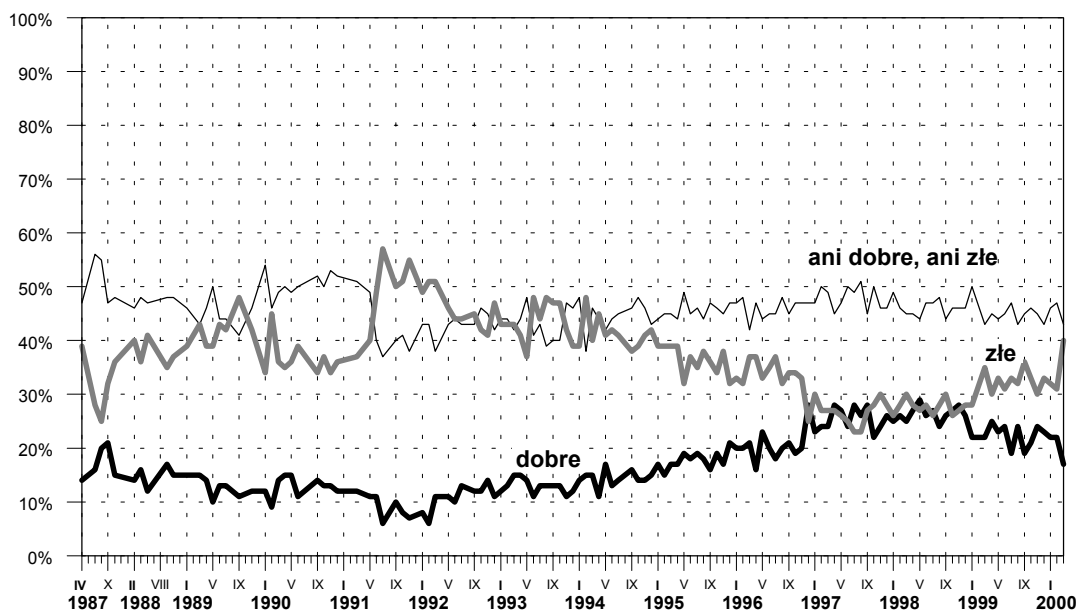
**OCENY KONDYCJI MATERIALNEJ RODZIN I SYTUACJI GOSPODARCZEJ KRAJU
W LATACH 1989 - 2000**

Opinie respondentów na temat własnej kondycji materialnej silnie wiążą się z oceną stanu gospodarki kraju ($r=0,29$). Wyraźną zbieżność trendów w ocenach obu tych dziedzin ukazuje ponadto prowadzony przez nas od ponad dziesięciu lat systematyczny, comiesięczny pomiar ocen warunków materialnych gospodarstw domowych oraz sytuacji gospodarczej kraju³. Do drugiej połowy roku '95 Polacy na ogół lepiej oceniali swoją sytuację materialną aniżeli sytuację gospodarczą kraju. W kolejnych trzech latach opinie o obu sferach życia były bardzo podobne. Od drugiej połowy roku '98 Polacy ponownie lepiej oceniają kondycję materialną swoich rodzin niż stan gospodarki.

³ Zob. „Nowa rzeczywistość. Oceny i opinie 1989-1999”, red. K. Zagórski, M. Strzeszewski, CBOS, Warszawa 2000.

RYS. 2. JAK PAN(I) OCENIA OBECNE WARUNKI MATERIALNE SWOJEGO GOSPODARSTWA DOMOWEGO? CZY SĄ ONE:

* Uwaga: do III '92 pytanie brzmiało „Jak ocenia Pan(i) swoje (rodziny) obecne warunki materialne?“, a środkową kategorią skali było „średnie, przeciętne”.

Najgorsze oceny sytuacji gospodarczej kraju odnotowaliśmy w przełomowym roku '89, natomiast najgorsze opinie o warunkach materialnych gospodarstw domowych zarejestrowaliśmy później - w drugiej połowie roku '91. Kolejne lata przyniosły stopniową poprawę ocen obu sfer życia. Nadal jednak opinie negatywne dominowały nad pozytywnymi i stan taki utrzymuje się do dzisiaj. Sytuacja gospodarcza w Polsce zdecydowanie najlepiej oceniana była na początku roku '96. Następne lata charakteryzowały się stabilizacją opinii, jednak przełom lat '98 i '99 zapoczątkował stopniowe pogorszenie się ocen.

Kondycję materialną swoich gospodarstw domowych Polacy najlepiej oceniali pod koniec roku '96. W latach '97 i '98 opinie na ten temat ustabilizowały się i były wyjątkowo pozytywne, jednak **pod koniec roku '98 nastąpiło ich pogorszenie, podobnie jak ocen gospodarki**. Od tego czasu w opiniach o warunkach materialnych gospodarstw domowych odnotowujemy wyraźną przewagę ocen negatywnych nad pozytywnymi. Trzeba jednak pamiętać, że niemal w całym dziesięcioleciu - z wyjątkiem okresu od połowy roku '91 do połowy roku '94, kiedy oceny negatywne równoważyły się z przeciętnymi - najwięcej

Polaków, tzn. mniej więcej połowa, określało kondycję materialną swoich rodzin jako przeciętną (*ani dobra, ani zła*).

Ostatni pomiar z początku marca br. ukazuje natomiast znaczne pogorszenie się ocen - przede wszystkim odnoszących się do kondycji materialnej rodzin oraz, w mniejszym stopniu, związanych z sytuacją gospodarczą kraju. Oceny te osiągnęły obecnie tak niski poziom, jakiego w zasadzie nie rejestrowaliśmy od połowy lat dziewięćdziesiątych.

Trzeba w tym miejscu podkreślić, że w okresie poprzedzającym marcowe badanie, tzn. od połowy lutego br. w mediach nasiliły się informacje o niekorzystnych wskaźnikach makroekonomicznych decydujących o stanie gospodarki i sytuacji gospodarstw domowych. Opublikowane dane GUS dotyczyły wzrostu cen towarów i usług konsumpcyjnych, wzrostu wskaźników inflacji, a także utrzymania się niekorzystnych tendencji na rynku pracy i wzrostu stopy bezrobocia. Zapewne nie pozostały one bez wpływu na opinie ankietowanych o własnej kondycji materialnej, a także o stanie gospodarki kraju.

OPINIE O ZMIANACH OSOBISTEJ SYTUACJI MATERIALNEJ, SYTUACJI RÓŻNYCH GRUP SPOŁECZNYCH ORAZ GOSPODARKI

W związku z symptomami załamania się społecznych ocen w tak ważnych sferach życia, zwróciliśmy się do ankietowanych o ocenę zmian, jakie zaszły w ich osobistej sytuacji materialnej, w sytuacji podstawowych grup społecznych oraz w gospodarce kraju od momentu, kiedy władzę objął obecny rząd (tzn. od roku '97). Badani ustosunkowywali się do powyższych zmian także z dłuższej perspektywy czasowej, tzn. porównywali obecną sytuację z tą z drugiej połowy lat osiemdziesiątych.

Polacy w zasadzie niekorzystnie oceniają zmiany, jakie zaszły w omawianych dziedzinach w okresie sprawowania władzy przez obecny rząd. Największa grupa - licząca ponad połowę ankietowanych - stwierdza pogorszenie się od roku '97 zarówno sytuacji gospodarczej kraju, jak i ich osobistej sytuacji materialnej. Drugą co do wielkości grupę stanowią ci, którzy uważają, że w obu sferach życia nic się nie zmieniło. Najmniej liczni są natomiast badani dostrzegający poprawę osobistej sytuacji materialnej (9%) oraz stanu gospodarki (13%).

Tabela 1

Czy w okresie sprawowania władzy przez ostatni rząd, tzn. od roku 1997:	w procentach			Trudno powiedzieć
	poprawiła się	nie zmieniła się	pogorszyła się	
	- sytuacja gospodarcza kraju	13	26	
- Pana(i) osobista sytuacja materialna	9	35	54	2
- sytuacja chłopów	1	5	90	4
- sytuacja robotników	3	12	81	4
- sytuacja klasy średniej	18	30	38	13
- sytuacja przedsiębiorców	69	8	11	12

Warto w tym miejscu przypomnieć, że analizowane wcześniej oceny kondycji materialnej własnych gospodarstw oraz stanu gospodarki załamały się właśnie pod koniec roku '98.

Oceny zmian, jakie zaszły w sytuacji podstawowych grup społecznych, są bardzo zróżnicowane i wskazują na to, że Polacy zdają sobie sprawę z rosnącego rozwarstwienia naszego społeczeństwa. Jako najbardziej upośledzone postrzegane jest położenie chłopów (90% badanych uważa, że od roku '97 uległo ono pogorszeniu) oraz robotników (odpowiednio 81%). Opinie o sytuacji klasy średniej nie są już tak jednoznaczne - niemal dwie piąte badanych dostrzega jej pogorszenie, prawie jedna trzecia nie widzi żadnych zmian, a niespełna jedna piąta wskazuje na poprawę. Zdecydowanie najlepiej oceniana jest natomiast sytuacja przedsiębiorców - wyraźnie dominuje opinia o poprawie ich położenia w czasie sprawowania władzy przez obecny rząd.

Przyjęcie dłuższej perspektywy czasowej, tzn. porównanie obecnej sytuacji z sytuacją z końca lat osiemdziesiątych, potwierdza przekonanie o nasilającym się rozwarstwieniu społeczeństwa. W społecznym odczuciu na skutek transformacji najbardziej stracili chłopci (83% uważa, że ich położenie się pogorszyło) oraz robotnicy (odpowiednio 74%). Opinie o klasie średniej są podzielone, natomiast za beneficjentów przemian uznaje się przedsiębiorców (71% wskazań, że ich sytuacja się poprawiła).

Bilans zmian w gospodarce oraz w osobistej sytuacji materialnej badanych wypadła lepiej w porównaniu z ostatnimi latami systemu komunistycznego niż z krótkiej perspektywy ostatnich lat. Wprawdzie ponad jedna trzecia badanych uważa, że od końca lat osiemdziesiątych sytuacja gospodarcza kraju pogorszyła się, jednak tyle samo osób dostrzega jej poprawę. Oceniając osobistą sytuację materialną niemal połowa Polaków uważa, że zmieniła się ona na gorsze, lecz ponad jedna piąta dostrzega poprawę w tej dziedzinie.

Tabela 2

Czy, Pana(i) zdaniem, w porównaniu z ostatnimi latami systemu komunistycznego, tj. drugą połową lat osiemdziesiątych:	poprawiła się	nie zmieniła się	pogorszyła się	Trudno powiedzieć
	w procentach			
- sytuacja gospodarcza kraju	36	12	36	16
- Pana(i) osobista sytuacja materialna	22	19	47	13
- sytuacja chłopów	4	5	83	8
- sytuacja robotników	9	9	74	8
- sytuacja klasy średniej	23	24	36	17
- sytuacja przedsiębiorców	71	5	9	15

Oceny zmian, jakie zaszły w osobistej sytuacji materialnej, a także w sytuacji gospodarczej kraju, wyraźnie zależą od obecnego położenia ankietowanych - przede wszystkim od dochodów przypadających na osobę w rodzinie i oceny warunków materialnych własnego gospodarstwa domowego, a także od poziomu wykształcenia oraz, w mniejszym stopniu, od wielkości miejsca zamieszkania. Ogólnie można powiedzieć, że im lepsze jest położenie społeczno-ekonomiczne ankietowanych, tym częściej dostrzegają oni poprawę w obu sferach życia i tym rzadziej je krytykują. Opinie w tej sprawie silnie wiążą się także z poglądami politycznymi. Zdecydowanie najlepiej oceniają zmiany respondenci deklarujący prawicową orientację polityczną, najgorzej zaś - identyfikujący się z lewicą.

KONDYCJA MATERIALNA POLAKÓW

Średni miesięczny dochód przypadający na członka rodziny

Interesuje nas, czy odnotowane pogorszenie się ocen warunków materialnych respondentów znajduje uzasadnienie w zmianach obiektywnej kondycji rodzin.

Jednym z podstawowych, stosunkowo najbardziej obiektywnych, wskaźników sytuacji materialnej rodzin jest średni miesięczny dochód przypadający na członka gospodarstwa domowego. Należy jednak zastrzec, że informacje o dochodach opierają się wyłącznie na deklaracjach respondentów, które mogą nieco odbiegać od rzeczywistości. Niektórzy badani bowiem z różnych powodów zaniżają swoje dochody. Być może zawodzi ich pamięć lub kieruje nimi chęć ukrycia nierejestrowanych i nieopodatkowanych dochodów bądź też z jakichś powodów pomijają w swoich obliczeniach dochody z prac dodatkowych czy też dochody innych członków wspólnie prowadzonego gospodarstwa domowego. Mimo to wiadomo, że w gospodarce rynkowej miesięczny dochód przypadający na osobę w rodzinie jest silnie skorelowany z poziomem zaspokojenia jej potrzeb i stanowi dobry wskaźnik kondycji materialnej gospodarstw domowych.

W marcowym sondażu ankietowani zadeklarowali miesięczny dochód w wysokości średnio 517 zł na członka rodziny. Należy podkreślić, że jest on wyjątkowo niski - niższy niż w pierwszych dwóch miesiącach bieżącego roku, a także znacznie niższy niż w drugiej połowie roku '99.

Tabela 3

	Terminy badań														
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	II	III
	1999												2000		
	w złotych														
Deklarowany średni miesięczny dochód przypadający na członka rodziny	501	552	482	514	539	548	540	562	575	553	564	567	563	534	517

Zestawienie średnich miesięcznych dochodów *per capita* w rodzinie od początku roku '99 ukazuje, że w drugim półroczu deklarowane dochody kształtowały się na znacznie wyższym poziomie niż w pierwszym półroczu. **Odnutowany w marcu br. wyraźny spadek dochodów nastąpił więc po półrocznym okresie (sierpień '99 - styczeń 2000) poprawy kondycji materialnej rodzin. Wyjaśnia to, dlaczego tak drastycznie pogorszyły się ostatnio opinie Polaków o sytuacji materialnej własnych gospodarstw domowych, a także - w mniejszym stopniu - o sytuacji gospodarczej kraju.**

Analiza średnich miesięcznych dochodów *per capita* w rodzinie ukazuje bardzo silne zróżnicowanie kondycji materialnej Polaków. W najkorzystniejszym położeniu (deklarowane dochody powyżej 800 zł na osobę) znajdują się rodziny osób mających wyższe wykształcenie, najwyższy status zawodowy, mieszkających w wielkich aglomeracjach miejskich. Zdecydowanie najgorsza jest natomiast sytuacja finansowa rodzin wieloosobowych, liczących sześciu i więcej członków (252 zł)⁴, osób bezrobotnych (270 zł), rolników (319 zł), robotników niewykwalifikowanych (366 zł) oraz mieszkańców wsi (374 zł).

		CBOS
Związek średnich miesięcznych dochodów przypadających na członka rodziny z ocenami:		Współczynnik r Persona*
- warunków materialnych własnego gospodarstwa domowego		0,47
- swojego miejsca na skali miesięcznych dochodów (od najbiedniejszych do najbogatszych)		0,41
- możliwości oszczędzania ze swojego miesięcznego dochodu		0,41
- poziomu osobistych dochodów w porównaniu ze średnią krajową		0,37
- własnej sytuacji finansowej w porównaniu z sytuacją najbliższych sąsiadów		0,32
- zmian osobistej sytuacji materialnej w okresie sprawowania władzy przez ostatni rząd		0,30
- zmian osobistej sytuacji materialnej w porównaniu z drugą połową lat osiemdziesiątych		0,28
- zmian sytuacji gospodarczej kraju w porównaniu z drugą połową lat osiemdziesiątych		0,26
- obecnej sytuacji gospodarczej kraju		0,22
- własnej sytuacji finansowej w porównaniu z sytuacją własnych rodziców		0,20
- zmian sytuacji gospodarczej kraju w okresie sprawowania władzy przez ostatni rząd		0,12
* Wszystkie współczynniki korelacji są istotne statystycznie na poziomie p=0,001.		

⁴ Potwierdza się silna, prostoliniowa zależność - im więcej osób liczy gospodarstwo domowe, tym niższy średni dochód przypadający miesięcznie na członka rodziny.

Z naszych obliczeń wynika, że średni miesięczny dochód, jaki przypada na członka rodziny respondentą, nie tylko wyraźnie kształtuje oceny obecnej kondycji materialnej rodziny i osobistej sytuacji materialnej, ale warunkuje także oceny sytuacji gospodarczej kraju i wpływa na opinie o zmianach, jakie zaszły w tych dziedzinach w ostatnich latach oraz w całym okresie przemian ustrojowych.

Do najsilniejszych korelatów poziomu deklarowanych dochodów *per capita* w rodzinie należą również - poza omówioną wcześniej oceną warunków materialnych własnych gospodarstw domowych - oceny osobistej kondycji materialnej rozpatrywanej w różnych wymiarach, w zależności od różnych układów odniesienia. Są to opinie o usytuowaniu własnych dochodów na skali, której krańcowe punkty oznaczają dochody najbiedniejszych członków społeczeństwa i dochody najbogatszych obywateli, oceny indywidualnych możliwości oszczędzania, oceny poziomu własnych dochodów w porównaniu ze średnią krajową czy własnej sytuacji finansowej w porównaniu z sytuacją sąsiadów. Wszystkie wymienione wskaźniki, a także ocena własnej sytuacji finansowej w porównaniu z sytuacją rodziców (która jest słabiej związana z poziomem dochodów), pozwalają zrekonstruować samoocenę osobistej kondycji materialnej Polaków w roku 2000.

Samoocena osobistej kondycji materialnej

Na pytanie o wysokość osobistych miesięcznych dochodów co szósty ankietowany (17%) odpowiada, że nie ma żadnych dochodów. Wśród pozostałych zdecydowana większość (71%) deklaruje dochody niższe niż postrzegana przez nich średnia krajowa. W granicach średniej krajowej sytuuje się niemal co siódmy ankietowany (14%), natomiast co dziewiąty (11%) uważa, że jego dochody są wyższe niż przeciętne.

Tabela 4

Ile, według Pana(i) własnej oceny, wynosi Pana(i) osobisty miesięczny dochód ?		
	Ogół badanych (N=1369)	Badani posiadający własne dochody (N=1131)
	w procentach	
Więcej niż średnia krajowa	9	11
W granicach średniej krajowej	12	14
Mniej niż średnia krajowa	59	71
Trudno powiedzieć	3	3
Nie dotyczy, nie mam dochodu	17	-

Prawie trzy czwarte Polaków posiadających osobiste dochody ma poczucie upośledzenia finansowego (dochody poniżej postrzeganej średniej krajowej), mniej więcej tyle samo osób (74%) deklaruje, że nie jest w stanie nic zaoszczędzić ze swoich miesięcznych dochodów⁵. Obie opinie świadczą o niskiej samoocenie własnej kondycji materialnej większości Polaków. Z deklaracji wynika, że spośród badanych mających osobiste dochody więcej niż co siódmy (15%) jest w stanie zaoszczędzić do dziesięciu procent tych dochodów, a znacznie mniej (8%) więcej niż dziesięć procent.

Tabela 5

Ile ze swojego miesięcznego dochodu jest Pan(i) w stanie zaoszczędzić?		
	Ogół badanych (N=1369)	Badani posiadający własne dochody (N=1131)
	w procentach	
Nic	62	74
1 do 4 procent	6	8
5 do 9 procent	6	7
10 do 24 procent	5	6
25 procent i więcej	1	2
Trudno powiedzieć	3	3
Nie dotyczy, nie mam dochodu	17	-

⁵ Zob. komunikat CBOS „Oszczędności i zakupy w lutym”, marzec 2000 (oprac. Włodzimierz Derczyński).

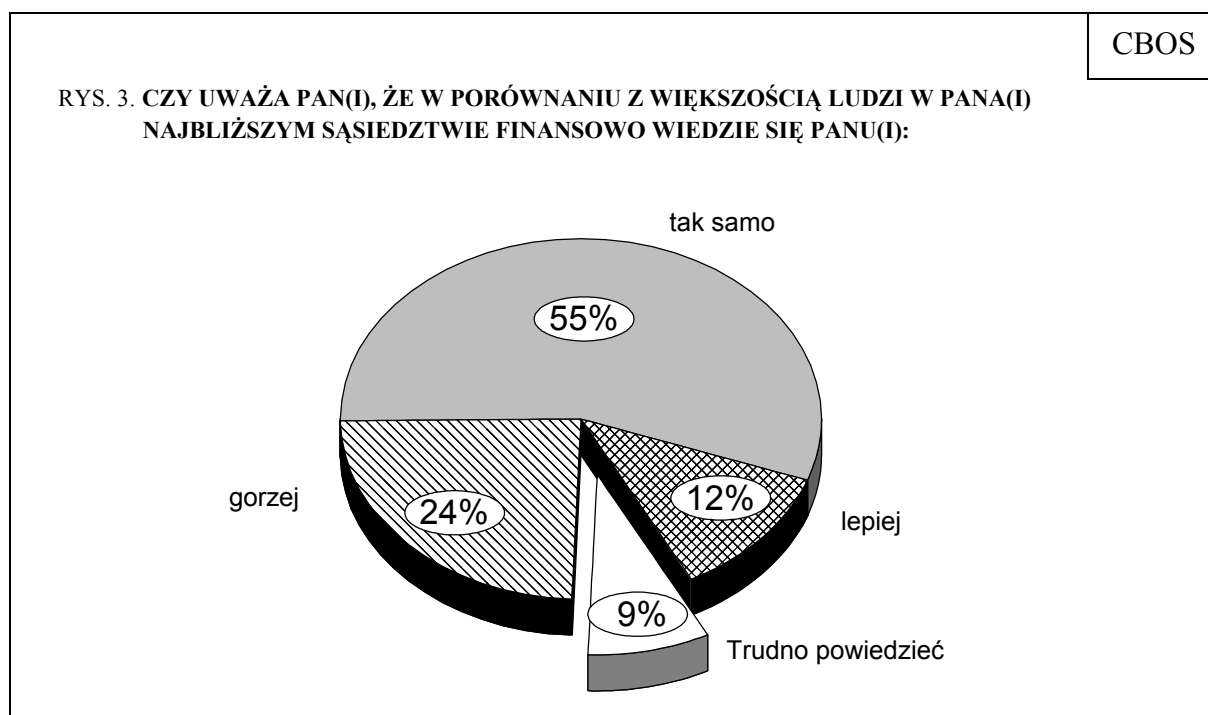
Większość ankietowanych postrzega własną kondycję materialną jako gorszą niż przeciętna, natomiast wyraźną mniejszość stanowią ludzie finansowo uprzywilejowani (osobiste miesięczne dochody co najmniej w granicach średniej krajowej, możliwość zaoszczędzenia pieniędzy). Do takich samych wniosków prowadzą odpowiedzi na pytanie o postrzeganie własnej pozycji finansowej na dziesięciostopniowej skali dochodów, której krańce stanowią z jednej strony - dochody osób najbiedniejszych, z drugiej - najbogatszych.

Spośród badanych, którzy mają osobiste dochody, co jedenasty sytuuje siebie wśród ludzi skrajnie biednych. Niewiele lepiej postrzega swoją pozycję kolejne 15% ankietowanych. Można więc uznać, że dla jednej czwartej Polaków ich osobiste dochody utrzymują się na poziomie dochodów ludzi najbiedniejszych. Zbliżone do tego poziomu są także wpływy pieniężne deklarowane przez kolejną jedną czwartą badanych. Tak więc połowa Polaków mających osobiste dochody postrzega swoją pozycję finansową jako bardzo niską. Nieco lepszą samoocenę, ale także mieszczącą się w pierwszej połowie skali, ma prawie dwie piąte ankietowanych. Tylko co dziewiąty respondent (11%) sytuuje swoje osobiste dochody w drugiej połowie skali, bliższej krańcowi oznaczającemu dochody ludzi najbogatszych.

Tabela 6

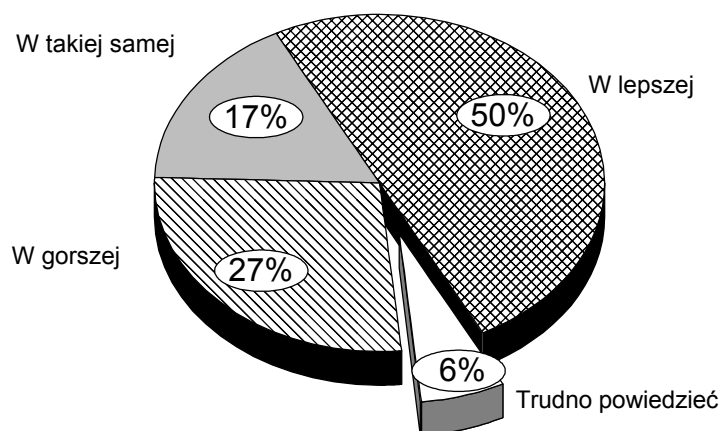
Gdzie, według własnej oceny, umieścił(a)by Pan(i) siebie na następującej skali miesięcznych dochodów?			
		Ogół badanych (N=1369)	Badani posiadający własne dochody (N= 1131)
		w procentach	
Najbiedniejsi	01	7	9
	02	12	15
	03	21	26
	04	17	20
	05	14	17
	06	6	7
	07	3	3
	08	1	1
	09	0	0
Najbogatsi	10	0	0
Trudno powiedzieć		2	2
Nie dotyczy, nie mam dochodu		17	-

Podobnie wypada samoocena badanych, gdy porównują się z ludźmi, których sytuację lepiej lub gorzej znają z osobistego doświadczenia. Ponad połowa Polaków uważa, że finansowo wiedzie im się tak samo jak większości ludzi w najbliższym sąsiedztwie. Poczucie upośledzenia w stosunku do otoczenia deklaruje co czwarty ankietowany, natomiast o połowę mniej sygnalizuje poczucie finansowego uprzywilejowania.

Wyraźnie lepsza jest natomiast samoocena własnej pozycji materialnej w porównaniu z życiem, jakie wiedli rodzice badanych, gdy byli w ich wieku. Połowa Polaków ma poczucie awansu finansowego w stosunku do rodziców. Do degradacji finansowej przyznaje się ponad jedna czwarta ankietowanych, natomiast co szósty uważa, że jego sytuacja finansowa jest taka sama jak rodziców.

RYS. 4. CZY UWAŻA PAN(I), ŻE W PORÓWNANIU Z ŻYCIEM, JAKIE WIEDLI PANA(I) RODZICE, GDY BYLI W PANA(I) WIEKU, JEST PAN(I) W LEPSZEJ, TAKIEJ SAMEJ CZY TEŻ GORSZEJ SYTUACJI FINANSOWEJ?

Samoocena osobistej kondycji materialnej jest bardzo silnie zróżnicowana w zależności od położenia społeczno-materialnego respondentów. Ogólnie można powiedzieć, że im niższe wykształcenie, poziom dochodów, mniejsze miejsce zamieszkania, a także im trudniejsza sytuacja rodzinna (większa liczba osób we wspólnym gospodarstwie domowym, trwale zły stan zdrowia lub bezrobocie respondenta), tym większy odsetek osób negatywnie oceniających osobistą sytuację finansową w każdym z omawianych wymiarów.

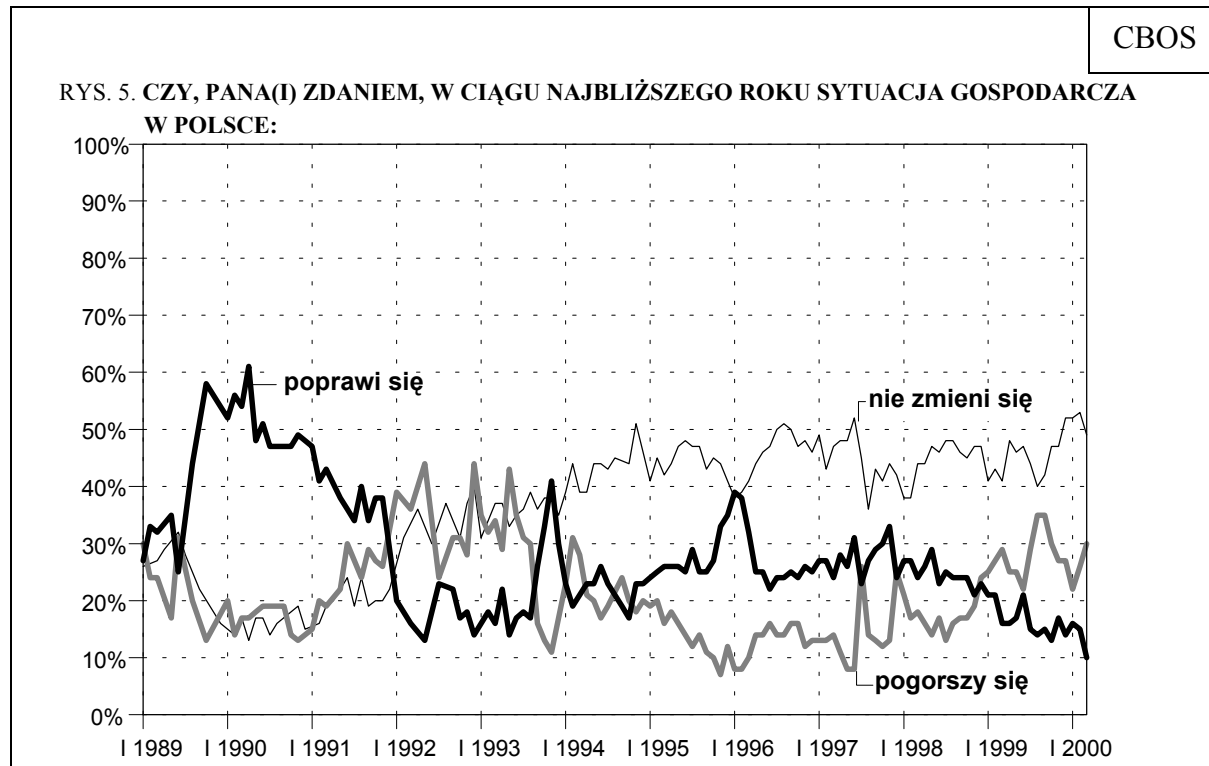
Prognozy na najbliższy rok

Samooceny obecnej kondycji materialnej respondentów i ich rodzin, a także oceny stanu gospodarki kraju wyraźnie wiążą się z przewidywaniami dotyczącymi poziomu życia oraz sytuacji ekonomicznej Polski w najbliższej przyszłości. Ogólnie rzecz biorąc, im gorsze oceny sytuacji osobistej, rodzinnej i stanu gospodarki, tym więcej pesymizmu we wszystkich prognozach (i *vice versa*)⁶.

---

⁶ Wszystkie współczynniki korelacji ilustrujące siłę związków między ocenami a prognozami są istotne statystycznie na poziomie $p=0,001$.

Prognozy dotyczące poziomu życia ankietowanych i ich rodzin wyraźnie wiążą się z przewidywaniami dotyczącymi sytuacji gospodarczej kraju ($r=0,31$). Polacy najbardziej optymistycznie postrzegali gospodarczą przyszłość kraju w pierwszych latach przemian ustrojowych⁷. W latach '92 - '94 nastąpiło załamanie pozytywnych przewidywań, odsetek osób spodziewających się pogorszenia stanu gospodarki osiągnął poziom najwyższy w ostatnim dziesięcioleciu. Jednocześnie rosła liczba ludzi przekonanych, że sytuacja gospodarcza kraju się nie zmieni, i grupa ta dominuje do dzisiaj. Od roku '95 przewidywania poprawiły się i optymistyczne prognozy znów zaczęły przeważać nad pesymistycznymi. **Pod koniec roku '98 nastąpiło jednak załamanie się prognoz** i aż po dzień dzisiejszy w sprawach gospodarczych odnotowujemy przewagę przewidywań pesymistycznych nad optymistycznymi⁸. Od tego czasu stopniowo maleje też odsetek optymistów w sprawie najbliższej przyszłości gospodarki, w marcu br. osiągnął on wyjątkowo niski poziom, nienotowany od początku przemian. Na wysokim poziomie utrzymuje się natomiast odsetek osób pesymistycznie postrzegających przyszłość gospodarczą kraju.

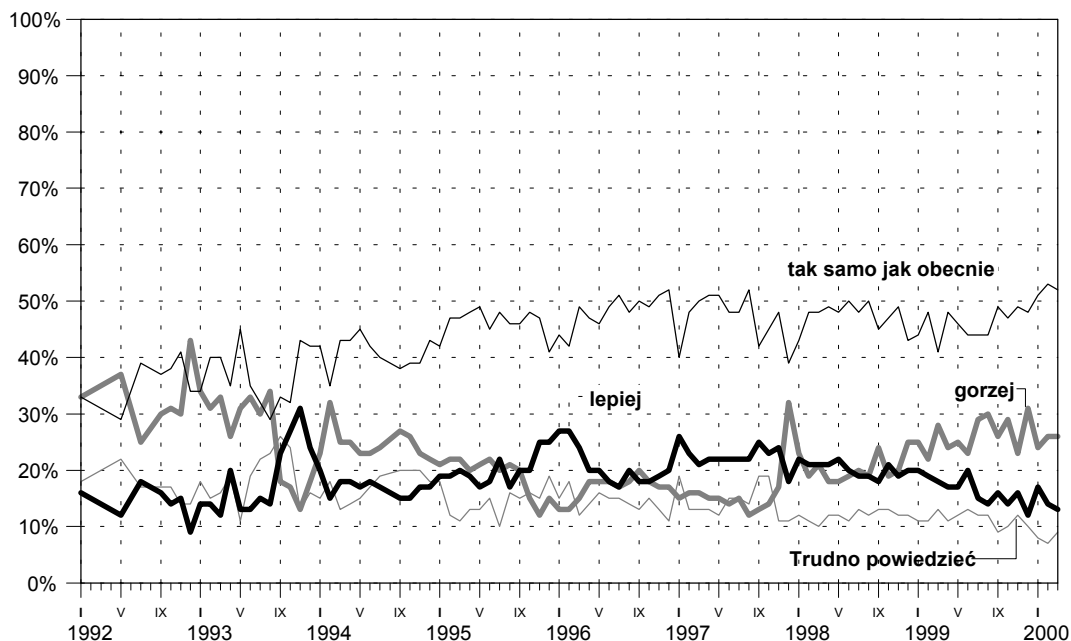

⁷ Zob. „Nowa rzeczywistość. Oceny i opinie 1989-1999”, *op. cit.*

⁸ Należy pamiętać, że w tym samym czasie załamały się analizowane wcześniej oceny stanu gospodarki oraz kondycji materialnej własnych gospodarstw.

RYS. 6. JAK PAN(I) SĄDZI, CZY ZA ROK PANU(I) I PANA(I) RODZINIE BĘDZIE SIĘ ŻYŁO:

Znacznie bardziej stabilne były przewidywania dotyczące poziomu życia respondentów. W całym okresie przemian największa grupa Polaków deklarowała, że nie spodziewa się w najbliższej przyszłości żadnych zmian w swoim poziomie życia. Wahaniom ulegały natomiast odsetki osób przewidujących poprawę lub pogorszenie swojej sytuacji. W początkowych latach transformacji, aż do drugiej połowy roku '93, wyraźną przewagę mieli pesymiści, później zaś obserwowaliśmy chwiejną równowagę obu skrajnych prognoz. Pod koniec roku '98 przewidywania pogorszyły się i aż po dzień dzisiejszy odnotowujemy przewagę pesymizmu nad optymizmem. Od początku roku '99 maleje także odsetek optymistów wśród osób prognozujących swój poziom życia.

Obecnie mniej więcej połowa Polaków uważa, że w najbliższym roku nie nastąpią żadne zmiany zarówno w poziomie życia rodziny, jak i w osobistej sytuacji materialnej. Ponad jedna czwarta badanych przewiduje pogorszenie kondycji materialnej, a stosunkowo najmniejsza grupa liczy na jej poprawę. Nieco bardziej pesymistycznie postrzegają Polacy gospodarczą przyszłość kraju.

Tabela 7

Prognozy na najbliższy rok dotyczące:	Poprawa	Bez zmian	Pogorszenie	Trudno powiedzieć
	w procentach			
- sytuacji gospodarczej w Polsce	10	49	30	10
- poziomu życia rodziny	13	52	26	9
- osobistej sytuacji materialnej	16	48	26	10

★

★

★

Analiza trendów ukazuje, że zarówno oceny kondycji materialnej rodzin i stanu gospodarki, jak i prognozy odnoszące się do tych dziedzin załamały się pod koniec roku '98, w przededniu wprowadzenia w życie reform systemowych.

W marcu br. odnotowaliśmy pogorszenie się kondycji materialnej rodzin mierzonej za pomocą średnich miesięcznych dochodów przypadających - według deklaracji respondentów - na członka gospodarstwa domowego. Nastąpiło ono po półrocznym okresie poprawy w tej dziedzinie. Sytuacja ta niekorzystnie odbiła się na ocenach kondycji materialnej rodzin i stanu gospodarki, które nie tylko się pogorszyły, ale osiągnęły obecnie wyjątkowo niski poziom, nienotowany od połowy lat dziewięćdziesiątych. Trzeba podkreślić, że wszystkie opinie analizowane w tym opracowaniu świadczą o niskiej samoocenie własnej kondycji materialnej Polaków. Wyjątek stanowi - odnotowane u połowy respondentów - poczucie awansu finansowego w stosunku do rodziców.

W tej sytuacji nie dziwi fakt, że ankietowani tak niekorzystnie oceniają zmiany, jakie zaszły w ich kondycji materialnej, w sytuacji chłopów i robotników, a także w strukturze społecznej (rosnące rozwarstwienie) oraz w gospodarce kraju zarówno w okresie sprawowania władzy przez obecny rząd, jak i w ciągu ponad dziesięciu lat transformacji.

Opracowała
Bogna WCIÓRKA

A N E K S

Tabela 1. Ile wynoszą W NOWYCH ZŁOTYCH miesięczne dochody na 1 osobę w Pana(i) gospodarstwie domowym? Proszę wziąć pod uwagę dochody z pracy głównej wraz z premiami, nagrodami, dodatkami, dochody z prac dodatkowych, także dorywczych, renty i emerytury, stypendia i inne dodatkowe dochody wszystkich członków Pana(i) gospodarstwa domowego i obliczyć średnią za ostatnie 3 miesiące

	Średnia	Odchylenie standardowe	Liczba osób
Ogółem	517.43	367.95	1369
Płeć			
Mężczyźni	529.70	386.53	648
Kobiety	506.04	349.80	721
Wiek			
18-24 lat	528.22	445.29	196
25-34	495.15	354.50	243
35-44	435.26	291.91	274
45-54	498.41	390.67	291
55-64	625.62	397.65	141
65 lat i więcej	576.96	326.53	224
Miejsce zamieszkania			
Wieś	373.99	235.00	496
Miasto do 20 tys.	530.77	403.28	191
20 - 100 tys.	517.59	317.99	297
101 - 500 tys.	607.33	378.94	263
501 tys.i więcej mieszk.	852.32	520.57	121
Wykształcenie			
Podstawowe	413.52	272.67	411
Zasadnicze zawodowe	408.12	247.76	364
Średnie	605.37	375.16	448
Wyższe	845.89	552.74	147
Grupa społ.-zaw. pracujący i obecnie niepracujący			
Przedsiębiorcy/ menedżer.	742.94	531.83	65
Zawody twórcze i specjal.	827.55	587.86	111
Prac. umysłowi-kierownicy	679.68	352.37	76
Inni umysł.i fizycz.-umysł	591.21	344.86	229
Mistrzowie i brygadziści	643.91	326.90	49
Robotnicy wykwalifikowani	443.07	278.04	385
Robotnicy niewykwalifik.	365.80	183.02	162
Rolnicy i robotnicy rolni	319.31	173.63	140
Zawodowi wojskowi i inne służby mundurowe	646.19	414.65	25
Nigdy niepracujący	450.56	397.70	124
Pracuje w:			
inst. państw. publicznej	579.58	385.73	240
spółce właścicieli			
prywatnych i państwa	667.31	439.39	115
sekt. pryw. poza rolnict.	575.94	391.94	226
prywatnym gosp. rolnym	264.33	233.69	44
Dochody na jedną osobę			
Do 275 zł	173.74	54.46	223
276 - 399	315.20	24.78	174
400 - 549	448.62	46.86	270
550 - 799	644.98	57.89	187
Powyżej 799 zł	1135.67	439.13	173
Ocena własnych war. mater.			
Złe	353.29	221.79	542
Średnie	561.54	322.96	592
Dobre	865.89	521.17	234
Udział w prakt. religijnych			
Kilka razy w tygodniu	488.18	245.01	91
Raz w tygodniu	491.59	344.22	729
1-2 razy w miesiącu	507.91	401.81	209
Kilka razy w roku	564.21	402.24	248
W ogóle nie uczestniczy	657.18	428.68	89
Poglądy polityczne			
Lewica	547.68	357.25	379
Centrum	494.49	383.72	455
Prawica	610.21	398.04	228
Trudno powiedzieć	436.47	304.14	301

Tabela 2. Czy, Pana(i) zdaniem, w porównaniu z ostatnimi latami systemu komunistycznego to jest drugą połową lat osiemdziesiątych, Pana(i) **osobista sytuacja materialna** poprawiła się, pogorszyła czy nie zmieniła się?

	(%)				
	Poprawiła się	Nie zmieniła się	Pogorszyła się	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	22	19	47	13	1366
Płeć					
Mężczyźni	25	19	43	13	648
Kobiety	19	18	50	13	718
Wiek					
18-24 lat	27	12	22	38	196
25-34	30	12	33	24	243
35-44	23	21	50	6	274
45-54	18	19	59	3	291
55-64	17	22	61	1	141
65 lat i więcej	14	24	53	8	222
Miejsce zamieszkania					
Wieś	14	18	53	14	495
Miasto do 20 tys.	19	27	44	9	191
20 - 100 tys.	24	16	45	15	295
101 - 500 tys.	28	18	43	11	263
501 tys. i więcej mieszk.	37	15	35	13	121
Wykształcenie					
Podstawowe	12	18	61	9	409
Zasadnicze zawodowe	18	23	49	10	364
Średnie	29	15	38	18	447
Wyższe	39	18	26	17	147
Grupa społ.-zaw. pracujący i obecnie niepracujący					
Przedsiębiorcy/ menedżer.	34	14	32	20	65
Zawody twórcze i specjal.	34	18	37	10	111
Prac. umysłowi-kierownicy	34	20	39	7	76
Inni umysł. i fizycz.-umysł	30	16	39	14	229
Mistrzowie i brygadziści	27	18	44	11	49
Robotnicy wykwalifikowani	18	20	53	9	385
Robotnicy niewykwalifik.	10	23	57	10	162
Rolnicy i robotnicy rolni	5	16	71	9	138
Zawodowi wojskowi i inne służby mundurowe	17	28	13	41	25
Nigdy niepracujący	27	18	28	28	124
Pracuje w:					
inst. państw. publicznej	28	23	35	14	240
spółce właścicieli prywatnych i państwa	38	12	41	9	115
sekt. pryw. poza rolnict.	29	18	35	18	226
prywatnym gosp. rolnym	4	17	73	7	44
Dochody na jedną osobę					
Do 275 zł	11	18	62	9	221
276 - 399	17	16	53	13	174
400 - 549	16	17	56	10	269
550 - 799	24	24	43	8	187
Powyżej 799 zł	46	22	24	9	173
Ocena własnych war. mater.					
Złe	9	15	68	8	542
Średnie	23	22	39	16	589
Dobre	48	19	17	16	234
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	27	23	43	8	91
Raz w tygodniu	21	19	47	13	729
1-2 razy w miesiącu	22	16	49	13	209
Kilka razy w roku	22	16	47	15	247
W ogóle nie uczestniczy	25	20	41	13	87
Poglądy polityczne					
Lewica	17	20	53	10	379
Centrum	22	19	46	13	455
Prawica	47	16	25	13	228
Trudno powiedzieć	9	18	56	17	298

Tabela 3. Czy Pana(i) **osobista sytuacja** materialna w okresie sprawowania władzy przez obecny rząd, tzn. od 1997 roku, poprawiła się, pogorszyła czy też nie zmieniła się?

(%)

	Poprawiła się	Nie zmieniła się	Pogorszyła się	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	9	35	54	2	1368
Płeć					
Mężczyźni	9	36	53	3	648
Kobiety	9	34	55	2	721
Wiek					
18-24 lat	16	39	41	4	196
25-34	16	34	48	2	243
35-44	7	30	60	3	274
45-54	4	27	67	1	291
55-64	4	40	56	0	140
65 lat i więcej	6	42	47	4	224
Miejsce zamieszkania					
Wieś	7	32	58	3	496
Miasto do 20 tys.	9	43	46	1	191
20 - 100 tys.	7	33	58	3	297
101 - 500 tys.	9	35	54	2	262
501 tys.i więcej mieszk.	22	35	43	1	121
Wykształcenie					
Podstawowe	7	35	55	3	411
Zasadnicze zawodowe	7	31	61	2	363
Średnie	13	34	52	2	448
Wyższe	9	46	42	3	147
Grupa społ.-zaw. pracujący i obecnie niepracujący					
Przedsiębiorcy/ menedżer.	17	34	47	1	65
Zawody twórcze i specjal.	6	42	50	2	111
Prac. umysłowi-kierownicy	18	29	53	0	76
Inni umysł.i fizycz.-umysł	11	35	51	2	229
Mistrzowie i brygadziści	5	44	51	0	48
Robotnicy wykwalifikowani	8	33	57	2	385
Robotnicy niewykwalifik.	6	35	56	4	162
Rolnicy i robotnicy rolni	4	24	67	5	140
Zawodowi wojskowi i inne służby mundurowe	0	57	43	0	25
Nigdy niepracujący	10	40	47	3	124
Pracuje w:					
inst. państw., publicznej	8	38	51	3	240
spółce właścicieli					
prywatnych i państwa	20	32	47	1	115
sekt. pryw. poza rolnict.	16	36	46	2	226
prywatnym gosp. rolnym	0	5	95	0	44
Dochody na jedną osobę					
Do 275 zł	2	23	72	3	223
276 - 399	4	36	58	1	174
400 - 549	5	32	60	2	270
550 - 799	10	42	46	2	187
Powyżej 799 zł	25	33	41	0	172
Ocena własnych war. mater.					
Źłe	1	21	76	2	542
Średnie	9	43	45	3	592
Dobre	25	47	26	2	234
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	9	35	52	4	91
Raz w tygodniu	8	38	53	1	728
1-2 razy w miesiącu	8	31	57	3	209
Kilka razy w roku	12	28	57	3	248
W ogóle nie uczestniczy	13	33	49	5	89
Poglądy polityczne					
Lewica	6	27	67	1	379
Centrum	9	37	53	2	455
Prawica	17	44	38	0	227
Trudno powiedzieć	7	32	54	7	301

Tabela 4. Ile, według Pana(i) własnej oceny, wynosi Pana(i) osobisty miesięczny dochód?
 1 - Więcej niż średnia krajowa; 2 - W granicach średniej krajowej;
 3 - Mniej niż średnia krajowa

	(%)				
	1	2	3	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	11	14	71	3	1131
Płeć					
Mężczyźni	15	15	67	3	546
Kobiety	7	14	76	4	585
Wiek					
18-24 lat	4	34	55	7	81
25-34	17	19	60	4	190
35-44	14	16	68	2	234
45-54	12	14	73	1	268
55-64	7	8	82	3	139
65 lat i więcej	6	7	82	6	220
Miejsce zamieszkania					
Wieś	6	11	79	4	396
Miasto do 20 tys.	7	14	79	0	146
20 - 100 tys.	9	15	73	4	252
101 - 500 tys.	18	19	58	4	226
501 tys.i więcej mieszk.	25	18	56	2	110
Wykształcenie					
Podstawowe	2	8	84	6	357
Zasadnicze zawodowe	8	14	77	1	292
Średnie	15	18	64	3	358
Wyższe	30	23	44	3	124
Grupa społ.-zaw. pracujący i obecnie niepracujący					
Przedsiębiorcy/ menedżer.	35	22	32	11	59
Zawody twórcze i specjal.	22	22	56	0	108
Prac. umysłowi-kierownicy	18	24	53	5	72
Inni umysł.i fizycz.-umysł	10	20	67	3	206
Mistrzowie i brygadziści	21	16	64	0	46
Robotnicy wykwalifikowani	7	14	78	1	328
Robotnicy niewykwalifik.	2	5	92	1	138
Rolnicy i robotnicy rolni	4	3	84	10	129
Zawodowi wojskowi i inne służby mundurowe	36	11	53	0	23
Nigdy niepracujący	0	16	73	11	21
Pracuje w:					
inst. państw., publicznej	16	22	62	0	240
spółce właścicieli					
prywatnych i państwa	17	24	57	2	115
sekt. pryw. poza rolnict.	19	21	53	6	226
prywatnym gosp. rolnym	6	2	88	5	44
Dochody na jedną osobę					
Do 275 zł	4	7	87	1	158
276 - 399	2	15	81	2	148
400 - 549	7	13	78	3	236
550 - 799	8	17	73	3	178
Powyżej 799 zł	28	25	45	2	158
Ocena własnych war. mater.					
Złe	1	7	90	2	431
Średnie	10	18	69	3	507
Dobre	36	22	34	7	193
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	5	14	75	6	81
Raz w tygodniu	10	14	73	3	602
1-2 razy w miesiącu	13	14	70	3	174
Kilka razy w roku	14	15	69	2	205
W ogóle nie uczestniczy	16	14	59	11	65
Poglądy polityczne					
Lewica	12	16	70	2	322
Centrum	11	16	71	3	384
Prawica	20	16	61	3	188
Trudno powiedzieć	4	8	83	6	232

Tabela 5. Czy uważa Pan(i), że w porównaniu z życiem, jakie wiodli Pana(i) rodzice, gdy byli w Pana(i) wieku, jest Pan(i) w lepszej, takiej samej czy też w gorszej sytuacji finansowej?

(%)

	W lepszej	W takiej samej	W gorszej	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	50	17	27	6	1369
Płeć					
Mężczyźni	49	18	26	7	648
Kobiety	50	17	27	6	721
Wiek					
18-24 lat	50	18	25	7	196
25-34	40	16	37	7	243
35-44	45	19	30	6	274
45-54	58	13	24	4	291
55-64	57	16	23	4	141
65 lat i więcej	48	23	19	9	224
Miejsce zamieszkania					
Wieś	45	19	30	7	496
Miasto do 20 tys.	50	21	24	5	191
20 - 100 tys.	50	18	26	6	297
101 - 500 tys.	56	14	24	6	263
501 tys.i więcej mieszk.	53	14	25	9	121
Wykształcenie					
Podstawowe	41	22	28	8	411
Zasadnicze zawodowe	44	18	33	6	364
Średnie	58	15	22	5	448
Wyższe	62	10	22	6	147
Grupa społ.-zaw. pracujący i obecnie niepracujący					
Przedsiębiorcy/ menedżer.	65	14	10	10	65
Zawody twórcze i specjal.	68	7	22	3	111
Prac. umysłowi-kierownicy	61	14	18	6	76
Inni umysł.i fizycz.-umysł	56	17	22	6	229
Mistrzowie i brygadziści	51	19	24	5	49
Robotnicy wykwalifikowani	46	17	32	5	385
Robotnicy niewykwalifik.	38	23	31	8	162
Rolnicy i robotnicy rolni	39	21	30	10	140
Zawodowi wojskowi i inne służby mundurowe	59	28	11	3	25
Nigdy niepracujący	40	21	32	7	124
Pracuje w:					
inst. państw., publicznej	56	15	24	5	240
spółce właścicielei prywatnych i państwa	41	18	32	9	115
sekt. pryw. poza rolnict. prywatnym gosp. rolnym	61	16	18	5	226
prywatnym gosp. rolnym	38	16	40	6	44
Dochody na jedną osobę					
Do 275 zł	37	13	44	5	223
276 - 399	47	23	27	3	174
400 - 549	49	20	26	6	270
550 - 799	55	19	21	6	187
Powyżej 799 zł	68	13	14	5	173
Ocena własnych war. mater.					
Złe	35	19	40	5	542
Średnie	56	16	21	8	592
Dobre	68	16	11	5	234
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	45	18	31	6	91
Raz w tygodniu	52	18	24	5	729
1-2 razy w miesiącu	48	19	25	8	209
Kilka razy w roku	47	15	31	7	248
W ogóle nie uczestniczy	43	16	35	7	89
Poglądy polityczne					
Lewica	51	17	28	5	379
Centrum	50	20	27	4	455
Prawica	58	13	24	5	228
Trudno powiedzieć	41	17	28	13	301